

*Р.В. Михайлюк, аспірантка,
Тернопільський державний економічний університет*

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Постановка проблеми. Сьогодні у функціонуванні вітчизняного банківського сектора провідними банкірами та відомими науковцями визначається існування деяких диспропорцій, невирішених проблем, що є наслідками як об'єктивних труднощів стану економіки країни, так і певних суб'єктивних факторів, пов'язаних з недоліками в системі управління банківською діяльністю, вузькокорпоративними інтересами та тенденціями розвитку комерційних банків.

Фактори економічної та політичної нестабільності в Україні спричиняють загострення питань щодо забезпечення стабільного розвитку банківської системи, що безпосередньо залежить від стійкості фінансового стану кожного окремо взятого комерційного банку. Поступове формування конкурентного ринкового середовища, експансія іноземного капіталу у національну банківську систему, випадки банкрутства банків визначають необхідність об'єктивної оцінки їх реального фінансового стану з метою збереження їх фінансової стійкості як важливої передумови активізації процесу суспільного відтворення, економічного зростання та інвестиційної привабливості країни. Саме тому важливого значення та особливої актуальності набуває проблема практичного забезпечення та підтримки на належному рівні фінансової стійкості вітчизняних комерційних банків в умовах ринкових перетворень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, що стосуються питань даної тематики, свідчить про широту та багатоаспектність розгляду проблем фінансової стійкості комерційних банків як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, зокрема, такими як: Дж.Ф. Сінкі, Л. Белих, Є. Тарханова, О. Дзюблюк, А. Кочетков, Л. Ключко та інші.

Враховуючи значущість отриманих наукових результатів вченими та дослідниками, окремі питання фінансової стійкості комерційних банків все ж потребують додаткового дослідження. Зокрема, невирішеною частиною досліджуваної проблеми, на нашу думку, є недостатність комплексного обґрунтування базових критеріїв оцінювання фінансової стійкості банку. Вищевказане зумовлює необхідність визначення теоретичних та практичних аспектів основних критеріїв оцінювання фінансової стійкості комерційного банку, що й обумовить цілі даної статті.

Виклад основного матеріалу. Оцінка фінансової стійкості комерційних банків є важливою не лише для суб'єктів господарської діяльності, а саме – для акціонерів, клієнтів, інвесторів, але й для власне банків. Оцінка дозволяє визначити основні напрямки розвитку банку, відповідність визначеній

стратегії. Слід зауважити, що оцінка будь-якого суб'єкта здійснюється за певними критеріями. На нашу думку, основними критеріями, за якими можна здійснювати оцінку фінансової стійкості комерційного банку, слід вважати наступні: достатності капіталу, якості активів та зобов'язань, рівня ліквідності та прибутковості. Отже, більш детально розглянемо кожен з даних критеріїв.

У зв'язку з розширенням масштабів банківської діяльності та підвищенням ризиків комерційні банки повинні прагнути до нарощення капітальної бази та об'єктивної оцінки власного капіталу, оскільки саме достатній обсяг власного капіталу (як грошові кошти, так і виражене у грошовій формі ліквідне майно) забезпечують економічну самостійність, прибуткову діяльність на ринку фінансових послуг. Під власним капіталом можна розуміти різноманітні фонди, що створені банком з метою забезпечення своєї фінансової стійкості та проведення комерційної діяльності.

Достатність капіталу є одним з найбільш важливих критеріїв, що застосовується при оцінці фінансової стійкості будь-якого комерційного банку. Як відзначають Е. Рід, Р. Коттер: достатність капіталу – це “здатність банку компенсувати втрати та попереджати банкрутство...” [6, с. 187]. З даного визначення випливає, що саме достатній обсяг капіталу дає змогу банку функціонувати незалежно від певних збитків.

Зауважимо, що формування концепції достатності капіталу або капітальної адекватності обсягу здійснюваних банком операцій має ряд проблем, яким завжди приділялася значна увага. Така увага до величини власного капіталу обумовлюється значенням його базових функцій: захисної, оперативної та регулюючої [1, с. 73].

Захисна функція забезпечує захист інтересів вкладників, зменшує рівень ризику акціонерів банку. Дана функція створює можливість оплати компенсації вкладникам на випадок ліквідації банку; дає змогу банку зберігати свою платоспроможність за рахунок створених резервів для покриття збитків, що можуть виникнути у разі кредитних, процентних ризиків. Резервний фонд банку формується із чистого прибутку, його розмір повинен становити не менше 25 % регулятивного капіталу [5]. Оперативна функція власного капіталу передбачає можливість банку розпочати свою діяльність, забезпечуючи здатність до купівлі чи оренди основних засобів, обладнання, запровадження банківських технологій та інше. Регулююча функція пов'язана з тим, що через фіксацію величини власного капіталу органи банківського регулювання мають можливість впливати та здійснювати контроль за діяльністю комерційних банків.

Вищеперелічені функції та значення власного капіталу щодо контролю за діяльністю комерційних банків зумовили необхідність виникнення показника, який би при використанні його на практиці свідчив про надійність банківського інституту. Цей показник повинен відображати адекватність, достатність капіталу умовам діяльності та структурі операцій конкретного банку. Зазначимо, що чітко визначити необхідний обсяг власного капіталу,

який повинен бути у розпорядженні банку, важко, проте він повинен бути достатнім для виконання розглянутих функцій.

Джозефом Ф. Сінкі – професором, відомим американським фахівцем у банківській справі, зазначається: “Яким повинен бути власний капітал банку, щоб йому могли довіряти вкладники, кредитори, інвестори, регулюючі органи? В банківській і фінансовій літературі це питання відоме як питання про адекватність власного капіталу. Той, хто знає відповідь на поставлене запитання, матиме велику пошану в колах банкірів, фінансистів і бюрократів із регулюючих органів...” [7, с. 773].

Зазначимо, що сума необхідного капіталу залежить від ризику, який переймає на себе банк. Комерційний банк завжди вирішує завдання, чи збільшувати свій капітал залежно від ступеня зростання ризику, чи розміщувати кошти у малоризикові, проте й малодохідні активи.

В країнах з розвинутою ринковою економікою ще наприкінці 70-х років ХХ ст. проблему достатності капіталу намагалися вирішити шляхом застосування так званого “методу важеля”, за яким достатність капіталу визначалася як співвідношення капіталу та залучених банком депозитів, проте даний метод не враховував дійсний обсяг ризиків. Питання методології оцінки достатності капіталу почало активно розглядатися міжнародними фінансовими організаціями у другій половині 80-х років. Базельським комітетом у липні 1988 року було укладено “Погодження про міжнародну уніфікацію розрахунку капіталу та стандарти капіталу”, яким в банківську практику було запроваджено “коефіцієнт Кука”, що є співвідношенням власного капіталу до балансових та позабалансових активів, зважених за ступенем ризику [8, с. 67].

У вітчизняній банківській практиці застосування показника достатності (адекватності) капіталу здійснюється відповідно до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, зокрема використовуються нормативи адекватності регулятивного капіталу банку (Н2) та адекватності основного капіталу (Н3).

Значення показника адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень в боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав [4]. Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків має бути не меншим ніж 10 %.

Показник адекватності основного капіталу банку розраховується як співвідношення основного капіталу до загальних активів банку. Для розрахунку нормативу адекватності основного капіталу загальний розмір основного капіталу коригується (зменшується) на суму: недосформованих резервів під можливі збитки за активними операціями банків; нематеріальних активів за мінусом суми зносу; капітальних вкладень у нематеріальні активи;

збитків минулих років; збитків поточного року. Нормативне значення нормативу НЗ має бути не меншим ніж 4 % [4].

Варто зазначити, що поряд з даними показниками економістами, аналітичними фірмами та рейтинговими агентствами розраховуються й інші показники щодо оцінки достатності капіталу. Не заглиблюючись у їхній детальний аналіз, відзначимо, що можуть розраховуватися такі коефіцієнти: мультиплікатора капіталу, фінансового левериджу, іммобілізації капіталу та інші.

Отже, підтримка достатнього рівня власного капіталу комерційними банками є гарантом фінансової стійкості комерційних банків та важливою умовою стабільності банківської системи країни в цілому. Саме тому банківське законодавство країн з ринковою економікою переконливо вимагає, щоб комерційні банки мали чітко визначений обсяг власного капіталу та постійно його нарощували. Слід зазначити, що вітчизняні банки відчують дедалі більшу потребу та постійно намагаються підвищувати рівень капіталізації.

Особливого значення при оцінці рівня фінансової стійкості набуває якість активів та зобов'язань банку, тому детальніше зупинимося на деяких аспектах даних критеріїв.

Якість активів комерційного банку характеризується неоднаково, зокрема, визначається дохідність активів, рівень ризику, частка працюючих активів, рівень диверсифікованості, частка непрацюючих та неприбуткових активів. Таким чином, якість активів може бути оцінена з точки зору рівня їх ліквідності, ризикованості та рентабельності. При оцінці якості активів особлива увага повинна приділятися аналізу та ефективному управлінню кредитним портфелем та портфелем з цінними паперами. Зокрема, вони потребують належної оцінки з точки зору їх ризикованості. Крім того, необхідно дати оцінку та визначити достатність обсягу сформованих резервів під кредитні ризики. Важливою умовою є не лише кількісне зростання активів, але й якісні зміни, зокрема зменшення частки непрацюючих та проблемних активів.

В умовах підвищення банківської конкуренції виникають певні труднощі щодо залучення додаткових коштів банками. Практичного значення набуває така оцінка, аналіз та управління зобов'язаннями банку, за якого забезпечується співвідношення у певних пропорціях між власними та залученими коштами. Якість зобов'язань комерційних банків оцінюється стабільністю поповнення ресурсної бази, вартістю залучених коштів, чутливістю до змін процентних ставок і рівнем залежності від позичок на міжбанківському ринку кредитних ресурсів. Варто зауважити, що зобов'язання банку аналізуються залежно від строків залучення та від їх розмірів. Завдяки аналізу можна визначити динаміку кожного з елементів сукупності зобов'язань банку. Збільшення частки термінових депозитів покращує ліквідність банку, проте впливає на зниження рівня прибутковості. Депозити до запитання є найдешевшим видом залучених ресурсів, що

відповідно позначається на рівні прибутковості банку, проте значна їх частка може негативно відобразитися на рівні його ліквідності.

При формуванні структури зобов'язань комерційного банку необхідно враховувати наступне: 1) частку стабільних залишків на поточних рахунках, строкових вкладів та депозитів до запитання, обсяг яких повинен коливатися в межах 70 %; 2) строковість використання залучених коштів, що дозволяє оцінити політику банку в сфері управління ресурсами: довгострокові чи короткострокові вклади переважають в даному банку; 3) ступінь залежності від ринку міжбанківських кредитів, частка яких не повинна перевищувати 5 %.

Структура залучених та запозичених коштів повинна бути адекватною структурі активів, тобто вони повинні узгоджуватися між собою за строками та сумами розміщення та залучення. Також важливим напрямком в оптимізації структури пасивів є розширення спектра банківських продуктів та послуг. Поступове посилення конкуренції на фінансових ринках вимагає підвищення уваги комерційних банків до забезпечення безперервності процесу впровадження фінансових інновацій. Банки повинні більш ретельно вивчати потреби клієнтів, попит на відповідні послуги, оперативно та професійно реагувати на їх запити, пропонуючи нові якісні банківські продукти.

Слід зазначити, що з метою підвищення якості активів та зобов'язань комерційних банків виникає необхідність управління активами та пасивами. Управління пасивами спрямоване на залучення найбільш стабільних та найдешевших ресурсів, на відміну від основної мети управління активами, що переслідує найдорожче розміщення коштів. Управління активами базується на портфельному підході, що передбачає досягнення максимальних доходів за умови мінімізації ризиків.

Варто зауважити, що управління активами та пасивами потребує інтегрованого підходу. Спільне управління активами та пасивами забезпечує формування оптимальної структури балансу та створення захисту від ризиків, спричинених значними коливаннями параметрів фінансових ринків. Застосовується ряд методів до управління активами та пасивами, зокрема: структурне балансування, управління гепом, імунізація балансу, управління дюрацією, хеджування та інші.

Ліквідність відіграє важливу роль як у діяльності комерційних банків загалом, так і в забезпеченні належного рівня їх фінансової стійкості зокрема. Всебічна та чітка оцінка ліквідності комерційного банку дає можливість отримати максимум інформації для аналізу й оцінки фінансової стійкості банку. Дана оцінка викликана необхідністю одержання більш чіткого та об'єктивного висновку щодо фінансового стану та перспектив розвитку банку для клієнтів, вкладників та кредиторів.

Щодо етимології терміна “ліквідність” (від латинського “liquidus” – текучий, рідкий), то в буквальному значенні даний термін означає легкість реалізації, продажу, перетворення цінностей у грошові кошти. Зрозуміло, що й банкам, як і іншим суб'єктам господарської діяльності, необхідні засоби у

ліквідній формі, тобто такі активи, які б могли бути легко перетворені у готівку з незначним ризиком втрат або ж взагалі без ризику.

Ліквідність комерційного банку деякими науковцями розглядається як “здатність перетворювати фінансові чи матеріальні активи у грошові кошти з метою вчасного виконання зобов’язань перед вкладниками” [2, 3].

О.І. Лаврушин визначає ліквідність як “одну із узагальнених якісних характеристик діяльності банку, що обумовлює його надійність; ліквідність банку – здатність своєчасно і без втрат виконати свої зобов’язання перед вкладниками і кредиторами” [5, с. 140].

Слід зазначити, що усі вищеперелічені визначення різняться між собою наповненням, проте основний зміст полягає у тому, що комерційний банк, будучи ліквідним, має здатність до своєчасного перетворення своїх активів у готівкові засоби з метою розрахунку за взятими зобов’язаннями, передумовою чого є необхідність банку зберігати відповідність (баланс) між статтями активу та пасиву (за сумами, строками розміщення та обсягами й термінами залучення).

Досвід розвинутих країн засвідчує, що управління ліквідністю є одним з ключових завдань фінансового менеджменту банку, а помилки та прорахунки у даній сфері можуть призвести до суттєвих негативних наслідків як для окремого банку, так і для банківської системи загалом.

У зв’язку з цим банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов’язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів.

З метою управління ліквідністю багатьма вітчизняними економістами пропонується використовувати метод розподілу активів чи метод конверсії коштів, який відпрацьований міжнародною банківською практикою. Даний метод передбачає чітку відповідність між залученими та розміщеними ресурсами за строками та сумами. Існує також інший метод – загального фонду коштів, який не вимагає такої чіткої відповідності. У даному випадку усі види ресурсів об’єднуються в сукупний фонд ресурсів комерційного банку. В подальшому кошти цього сукупного фонду розподіляються між тими видами активів, які з позиції банку є найбільш прийнятними з точки зору їх прибутковості. При цьому завжди повинна підтримуватись рівновага “прибутковість-ліквідність”.

Важливою та необхідною умовою підтримки ліквідності на достатньому рівні є необхідність проведення її поточного аналізу. Аналіз ліквідності дозволяє виявити потенційні та реальні тенденції, що свідчать про погіршення ліквідності банківського балансу, провести аналіз факторів, що спричиняють розвиток негативних тенденцій і, відповідно, можливість прийняти адекватні рішення щодо врегулювання ситуації.

Можна виділити основні цілі аналізу банківської ліквідності, зокрема: 1) визначення факторів, що викликають негативні тенденції у ліквідності банку, і зведення їх впливу до мінімуму; 2) уточнення системи оціночних коефіцієнтів при розрахунку та нейтралізації даних проблем; 3) розробка

рекомендацій, що стосуються управління банком та визначення стратегії розвитку з урахуванням результатів аналізу.

З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк установлює такі нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

Підтримка та збереження ліквідності є складним завданням, виконання якого практично завжди може бути досягнуто лише тією чи іншою мірою, оскільки існує обернений зв'язок між рівнем ліквідності та іншою важливою його характеристикою – прибутковістю. Саме від того, наскільки банк зможе вирішити це протиріччя, балансувати між прибутковістю та ліквідністю залежатиме в кінцевому підсумку загальний стан його фінансової стійкості.

Іншим важливим фактором, що визначає та свідчить про стійкий фінансовий стан комерційного банку, є прибутковість. В загальному розумінні прибуток є об'єктивним показником, що характеризує стан життєвого циклу виробничих та фінансових структур в процесі проходження ними кожного етапу їх розвитку: становлення, підйому, зрілості та спаду.

В умовах комерціалізації банківської діяльності прибуток є головною метою розвитку кредитних організацій. Прибуток, що генерується активами, стає джерелом зростання банку. Зокрема, зростання прибутку сприяє поповненню резервних фондів, позитивно відображається на можливості підвищувати рівень дивідендних виплат акціонерам, стимулює персонал та керівництво до вдосконалення операцій, підвищення якості банківських послуг. Крім того, у випадку підвищення прибутковості зростає курс акцій комерційного банку, він має здатність до проведення додаткової емісії цінних паперів, що дозволяє поповнювати капітал, тим самим підвищуючи рівень його достатності, і в кінцевому підсумку позитивно відображається на стійкості фінансового стану банку. Також варто додати, що прагнення банку до надприбутків призводить до зростання рівня ризикованості і, відповідно, матиме негативний вплив на фінансову стійкість.

У практичній діяльності для оцінки рівня прибутку комерційного банку використовуються наступні підходи, такі як: аналіз системи фінансових коефіцієнтів, факторний аналіз та структурний аналіз джерел прибутку. Застосування даних прийомів забезпечує достатній рівень аналітичної інформації щодо оцінки впливу рівня прибутковості на фінансову стійкість комерційного банку.

В процесі аналізу фінансової стійкості банку з точки зору його прибутковості визначається: рівень рентабельності активів, процентна маржа, рівень покриття непроцентних витрат непроцентними доходами, дохідність залучених коштів, дохідність кредитних операцій тощо. Аналіз банківської діяльності з точки зору його прибутковості дозволяє керівництву сформулювати кредитну та процентну політику, виявити менш прибуткові операції та розробити рекомендації щодо отримання більших доходів. Рішення даних завдань має на меті, яка ставиться перед менеджментом акціонерами банку: досягнути покращення якості активів, знизити вартість пасивів і на цій основі забезпечити приріст капіталу та прибутку, достатніх

для здійснення банківської діяльності в динамічних умовах ринкової економіки.

Висновки. Отже, сукупність розглянутих критеріїв є визначальною при оцінці фінансової стійкості комерційного банку. Необхідно забезпечувати ефективне управління, їх достовірну оцінку та об'єктивний аналіз, досягати оптимальних пропорцій між ними, що сприятиме реалізації стратегічних і тактичних фінансових цілей банку та належному рівню фінансової стійкості комерційного банку.

Список літератури

1. Банковское дело: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / Под. ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 672 с.
 2. Вітлінський В., Пернарівський О. Визначення рейтингу банку всередині вибірки // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 2. – С. 61-64.
 3. Вітлінський В., Пернарівський О. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку // Банківська справа. – 2000. – № 6. – С. 48-51.
 4. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368.
 5. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III.
 6. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э., Смит Р. Коммерческие банки. – М.: Прогресс, 1983. – 501 с.
 7. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. 4-го перераб. изд. – М.: Gatallaxy, 1994. – 947 с.
 8. Тарханова Е.А. Устойчивость коммерческих банков. – Тюмень: Вектор Бук, 2003. – 186 с.
- Отримано 17.08.2006

Михайлюк, Р.В. Основні критерії оцінювання фінансової стійкості комерційного банку / Р.В. Михайлюк // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2006.- Т. 17.- С. 224-233.